

Jakubowski, Krzysztof

Między tradycją i współczesnością. Poznawanie naturalnego świata. Rola muzeów i kolekcji. Międzynarodowe sympozjum w Kopenhadze (4-6 maja 1993 r.)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 38/3, 183-188

1993

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Między tradycją i współczesnością
Poznawanie naturalnego świata
Rola muzeów i kolekcji
Międzynarodowe sympozjum w Kopenhadze
(4 - 6 maja 1993 r.)

W stulecie działalności kopenhaskiego Muzeum Geologicznego (1893-1993), zorganizowano w Kopenhadze międzynarodowe sympozjum poświęcone roli muzeów przyrodniczych w badaniach naukowych i upowszechnianiu wiedzy („Deciphering the natural world and the role of collections and museums”. Symposium celebrating the Centenary of the present edifice of the Geological Museum Copenhagen University). Rocznicowe okoliczności stały się znakomitą okazją do zaprezentowania różnorodnych tendencji we współczesnym muzealnictwie przyrodniczym, usytuowanych na tle szerokiej refleksji historycznej. W sposób szczególnie wyrazisty zaakceptowana została ogromna rola muzeów w dziedzinie gromadzenia i ochrony zbiorów, które stanowią bezcenne źródła dla badań naukowych m.in. dzięki zachowaniu ciągłości prac kolektorskich. Potwierdzone zostało raz jeszcze znaczenie tzw. „kolekcji historycznych”, związanych często z nazwiskami wybitnych przyrodników z ubiegłych stuleci (głównie XVIII i XIX wieku), które pozwalają prześledzić nie tylko rozwój nowożytnego przyrodoznawstwa, ale również stają się niejednokrotnie niezastąpionym materiałem dla współczesnych studiów porównawczych. Wiadomo także, jak wielką atrakcją każdej wystawy muzealnej są unikatowe okazy pochodzące z dawnych kolekcji, tym bardziej, że są to często obiekty, których niekiedy nie można już obecnie pozyskać. Ten właśnie aspekt roli muzeów uwidaczniający się w trakcie obrad sympozjum, odbierany był przez polskiego uczestnika ze wzmożoną uwagą. Decydowała o tym przede wszystkim świadomość dramatycznych losów naszych zbiorów muzealnych, które w powyższej mierze uległy zniszczeniu lub rozproszeniu, co w sposób znaczący rzutuje na dostrzegalne dziś

niedostatki krajowego muzealnictwa przyrodniczego.

Symposium zorganizowane w stulecie Muzeum Geologicznego (Geologisk Museum) w Kopenhadze nawiązywało do symbolicznej, okrągłej rocznicy rozpoczęcia w 1893 r. publicznej działalności muzeum w obecnej siedzibie przy Østervold w pobliżu słynnego Uniwersyteckiego Obserwatorium Astronomicznego i Ogrodu Botanicznego. Okazały budynek, wzniesiony wg projektu architekta Hansa J. Holma, zaprojektowany został specjalnie dla celów muzealnych w stylizowanej konwencji włoskiego neorenesansu, podkreślającej typowy dla drugiej połowy XIX w. dekoracyjny charakter architektury muzealnej. Początkowo znalazły tu swą siedzibę Muzeum Mineralogiczne i uniwersyteckie laboratoria chemiczne. Obecnie obiekt, poddawany systematycznym zabiegom modernizacyjnym, w całości użytkowany jest przez Muzeum Geologiczne. Mieszczą się w nim przestronne sale wystawowe, magazyny zbiorów, pracownie naukowe, audytorium wykładowe wraz z salą kinową, itp. Jest to dziś nowoczesna, dynamicznie działająca instytucja muzealna z szerokim programem badawczym i popularyzatorsko-wystawienniczym, umiejętnie nawiązująca do szczytnych tradycji duńskiego przyrodoznawstwa. Warto bowiem przypomnieć, że Dania ma w tej dziedzinie bardzo interesujące osiągnięcia, które znalazły wyraz m.in. w rozwoju zasobnych kolekcji i muzeów przyrodniczych. Wspomnieć tu należy przede wszystkim o słynnym Museum Wormianum założonym w 1621 r. przez znakomitego lekarza i przyrodnika duńskiego Ole Worm'a (1588-1654), które zaliczane jest do jednych z najstarszych gabinetów przyrodniczych w Europie. Wymienić też warto Królewski Gabinet Osobliwości (Kongelige Konstkammer) założony w 1650 r. przez króla Danii Fryderyka III (1609-1670), w którego skład weszły kolekcje Museum Wormianum zakupione po śmierci Ole Worm'a (1654). W 1657 r. Thomas Bartholin (1616-1680) utworzył przy Uniwersytecie Kopenhaskim tzw. „Domus Anatomica”, w którym zgromadzone zostały zasobne kolekcje muzealne przyciągające wybitnych przyrodników, w tym m.in. Nielsa Stensena (Nicolaus Steno, 1638-1686). Wspomnieć także należy o utworzonym przy Uniwersytecie Kopenhaskim w 1770 r. Muzeum Historii Naturalnej (Theatrum Naturae), które powstało głównie dzięki bogatym kolekcjom przyrodniczym zgromadzonym przez Adama Gottloba Moltke (1709-1792).

Szczególną wymowę ma fakt, że niektóre dawne kolekcje historyczne, które przetrwały do czasów obecnych weszły w skład zbiorów obecnego Muzeum Geologicznego. Należy do nich m.in. jedna z najbogatszych w świecie kolekcji srebra rodzimego pochodząca ze słynnych złóż Kon-

gsberg w Norwegii, która wchodziła niegdyś w skład Królewskiego Gabinetu Osobliwości. Część tej kolekcji eksponowana jest w kształcie niemal niezmienionym (zachowały się m.in. XVII-wieczne etykiety okazów) na wystawie mineralogicznej w Muzeum Geologicznym wraz z najstarszym dokumentowanym okazem — ogromną bryłą rodzimego srebra o masie 218 kg, który zarejestrowany został w zbiorach dawnego Królewskiego Gabinetu Osobliwości pod datą 24 listopada 1666 r.(!) Wśród bardzo zasobnych zbiorów paleontologicznych znajduje się m.in. słynny okaz trylobita *Entomolithus paradoxus* pochodzący z kolekcji Carla Gustawa Tessin'a (1695-1770), który został po raz pierwszy opisany i zilustrowany przez samego Karola Linneusza (1704-1778) w jego dziele pt. *Museum Tessinianum. Opera Illustratissimi Comitum*, opublikowany w 1753 r. Wspomniane przykłady stanowią oczywiście tylko najbardziej wymowną ilustrację rangi licznych i bezcennych kolekcji historycznych przechowywanych do dziś w kopenhaskim Muzeum Geologicznym.

Obecnie, zbiory Muzeum Geologicznego w Kopenhadze, stale wzbogacane, śmiało zaliczyć można do jednych z ciekawszych w Europie. Dla przykładu warto wymienić niezwykle cenne kolekcje mineralogiczne liczące ponad 60 tys. okazów muzealnych, wśród których znajdują się m.in. unikatowe i najbogatsze w świecie zbiory minerałów Grenlandii. Zasłużoną sławą cieszy się jedna z największych w świecie kolekcji meteorytów (dziś liczy ona 425 okazów), wśród której znajduje się m.in. słynny meteoryt Agpalilik o masie 20 ton (szósty na świecie pod względem wielkości) odkryty na Grenlandii w 1963 r. i przewieziony do Muzeum Geologicznego w 1967 r. W zbiorach paleontologicznych do prawdziwych rarytasów należy m.in. słynny okaz najstarszego znanego czworonogiego płaza *Ichtyostega sp.*, który został odkryty w 1928 r. w osadach dewońskich we wschodniej Grenlandii i stał się swego czasu podobną sensacją paleontologiczną jak odkrycie jurajskiego praptaka (*Archeopteryx*). Do unikatów należy również największy w świecie okaz skamieniałej skorupy małża — *Inoceramus (Sphenoceramus) steenstrupi*, mierzącej aż 178 cm długości (!), który został odkryty w osadach kredowych na Grenlandii w 1952 r.

Bardzo interesujące ekspozycje muzealne rozmieszczone są w przestronnych salach, które zajmują dwie kondygnacje budynku. Ich tematyka jest zróżnicowana i stanowi przegląd podstawowych zagadnień z dziedziny geologii, mineralogii i petrografii oraz paleontologii, uzupełnionych wystawami poświęconymi wybranym problemom z zakresu nauk o Ziemi. Na podstawowy ciąg stałych ekspozycji, wyodrębnionych tematycznie,

składają się m.in. obszerny dział mineralogii, krystalografii i petrografii w ujęciu systematycznym, dział meteorytów. Problematyce geologii dynamicznej poświęcone są m.in. ekspozycje pt. *Dryft kontynentów*, *Wulkany*. Zagadnienia paleontologiczne przedstawiane są na wystawach *Skamieniałości*, *Rośliny kopalne*, *Kopalne kręgowce* oraz na specjalnej, bardzo interesująco zaaranżowanej ekspozycji pt. *Pochodzenie człowieka*. Towarzyszą im wystawy poświęcone wybranym problemom m.in. *Sól*, *Ropa naftowa na Morzu Północnym*, oraz wyodrębnione stoiska ekspozycyjne jak np. *Skąta księżycy*, *Podłoże geologiczne Kopenhagi*. Niezwykle interesująca jest specjalna, nowa wystawa pt. *Geologia Grenlandii* udostępniona publicznie po raz pierwszy w dniach jubileuszu Muzeum Geologicznego. Stanowi ona znakomity przykład nowoczesnej aranżacji wystawienniczej umiejętnie łączącej walory poznawcze i ekspresyjne problematyki geologicznej i będącej zarazem doskonałą prezentacją największych osiągnięć geologii duńskiej w poznaniu tej fascynującej pod względem przyrodniczym wyspy.

Tematyka sympozjum rocznicowego ujęta precyzyjnie w tytule (*Deciphering the natural world and the role of collections and museums*) stała się rzeczywiście doskonałą okazją do poszerzonej refleksji nad wszechstronną rolą zbiorów i muzeów przyrodniczych. Sprzyjał temu trafny dobór problematyki 26 referatów zaprezentowanych w trakcie trzech dni obrad oraz przede wszystkim skład uczestników reprezentujących renomowane muzea przyrodnicze z różnych rejonów świata. Oprócz przedstawicieli ośrodków naukowych i muzeów skandynawskich udział w Sympozjum wzięli m.in. muzeolodzy z Wielkiej Brytanii (Londyn, Cambridge), Irlandii (Dublin), Francji (Paryż), Włoch (Florencja), Niemiec (Frankfurt n. Menem), USA (Harvard), Kanady (Drumheller), Rosji (St. Petersburg) i Estonii (Tartu). Polskę reprezentował piszący te słowa.

Trudno byłoby w tym miejscu przedstawiać szczegółowy przegląd treści referatów i dyskusji obejmujących bardzo zróżnicowaną tematykę i wiele zagadnień specjalistycznych. Warto jednak podkreślić, że poszczególne wystąpienia dobrze ilustrowały uniwersalną i ponadczasową funkcję instytucji muzealnych w dziedzinie gromadzenia materialnych źródeł do badań naukowych warunkujących rozwój przyrodniczego poznania oraz upowszechniania najistotniejszych problemów współczesnej wiedzy przyrodniczej. W sposób szczególny ujawniła się raz jeszcze ogromna rola zachowania ciągłości historycznej istotnej również w przyrodoznawstwie i dostrzegalnej może jeszcze bardziej wyraziście obecnie w obliczu przyspieszonej, często dramatycznej degradacji środowiska przyrodniczego.

Można było też zauważyć wyjątkowe uwrażliwienie na historyczne aspekty rozwoju myśli naukowej wynikające w znacznej mierze z podstawowej misji muzeów powołanych do ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Niemal każdy referat odwoływał się do tego właśnie przesłania. Dla historyków nauki szczególnie interesujące były referaty poświęcone specjalnie dziejom myśli naukowej. Wspomnę tu dla przykładu interesujące wystąpienie Prof. S.E.Bendix-Almgreen'a z Uniwersytetu Kopenhaskiego poświęcone historii duńskich kolekcji przyrodniczych od XVI wieku i ukazujące ich wpływ na rozwój przyrodznawstwa europejskiego. Nie mogło oczywiście zabraknąć osobnego wystąpienia poświęconego jednej z najwybitniejszych postaci w dziejach nowożytnego przyrodznawstwa europejskiego — słynnego duńskiego przyrodnika i lekarza Nielsa Stensena (Nicolaus Steno, 1638-1686). Syntetyczny zarys wkładu Stenona do rozwoju nauk geologicznych przedstawił prof. Curzio Cipriani z Muzeum Mineralogicznego w Florencji, autor ciekawych studiów źródłowych poświęconych temu uczoneму, który związany był blisko z Italią, a przede wszystkim z Florencją Medyceuszów, przebywając tu kilkakrotnie w latach 1666-1677. Przypomnienie fundamentalnych zasług Stenona, tu właśnie w Danii, zyskało szczególną wymowę, którą można było potraktować jako rozwinięcie lapidarnego napisu zdobiącego pomnik Stenona w Bibliotece Uniwersytetu Kopenhaskiego: *Anatomicus, Geologiae Fundator, Servus Dei*.

Niezwykle interesującym przyczynkiem do poznania międzynarodowych kontaktów przyrodników na przełomie XVIII i XIX wieku był referat Nigel'a T.Monaghana z Muzeum Narodowego w Dublinie, poświęcony wybitnemu podróżnikowi i mineralogowi, którym był Sir Karl Ludwig Metzler-Geisecke (1761-1833). Stosunkowo mało znany w naszym kręgu, był on jedną z barwniejszych postaci wśród przyrodników owych czasów. Urodzony w Bawarii (1761), studiował prawo w Getyndze (1781-1783), był przez kilka lat aktorem występując m.in. w *Czarodziejskim Flecie* W.A.Mozarta, przyjaźnił się blisko z W.Goethe'm, studiował mineralogię pod kierunkiem A.Wernera we Freibergu, pracował w austriackiej służbie dyplomatycznej w Konstantynopolu oraz odbywał liczne podróże w poszukiwaniu okazów mineralogicznych m.in. na obszarze Włoch, Niemiec, Węgier, Czech, Szwecji. Przez pewien czas przebywał w Kopenhadze rozwijając kolektorską działalność mineralogiczną pod auspicjami księcia Christiana, późniejszego króla Danii, — Christiana VIII. Przełomowym momentem w jego życiu był udział w naukowej wyprawie duńskiej na Grenlandię, której badaniom poświęcił kilka lat.

Gromadzone przez niego zbiory minerałów z Grenlandii zasiliły liczne muzea europejskie. W 1813 r. został Geisecke powołany na stanowisko profesora mineralogii w Royal Dublin Society wiążąc się do końca życia z Irlandią. Uznawany jest za inspiratora badań geologicznych w Irlandii oraz właściwego twórcę irlandzkich zbiorów mineralogicznych, które do dziś stanowią ważną część kolekcji Działu Mineralogii Muzeum Narodowego w Dublinie.

Bardzo ciekawym uzupełnieniem wiedzy o dziejach muzealnych zbiorów przyrodniczych w Europie był referat o historii kolekcji Muzeum Geologicznego Uniwersytetu w Tartu, przedstawiony przez T. Pani i M. Isakar. Ukazywał on m.in. specyficzne drogi kontaktów naukowych tego ośrodka uniwersyteckiego z nauką zachodnio-europejską.

Autor niniejszej relacji przedstawił referat pt. *Natura i sztuka. Nowe spojrzenie na relacje między poznawczymi i estetycznymi walorami ekspozycji przyrodniczych*. Na podstawie wieloletnich doświadczeń Muzeum Ziemi PAN, podjęty został problem znaczenia niektórych tendencji w wystawiennictwie przyrodniczym zmierzających do rozszerzenia formuły tradycyjnych ekspozycji muzealnych odpowiadających trendom współczesnej nauki i potrzebom edukacji permanentnej. Treść wystąpienia spotkała się z dużym zainteresowaniem, czego wyrazem była ciekawa dyskusja i liczne nawiązania w trakcie prezentacji innych referatów dotyczących problematyki ekspozycji muzealnych (m.in. bardzo interesujące wystąpienie F.W. Dunning'a z Muzeum Geologicznego w Londynie dotyczące nowych rozwiązań ekspozycji geologicznych w muzeach brytyjskich).

Udział w Sympozjum kopenhaskim był rzadką i wielce pożyteczną okazją do potwierdzenia niezwykle istotnej roli muzeów przyrodniczych w badaniach naukowych i upowszechnianiu wiedzy. Dynamiczny rozwój muzealnictwa przyrodniczego w kręgu zachodniej cywilizacji świadczy dowodnie o autentycznym zapotrzebowaniu na działalność instytucji muzealnych będących naturalnym zwornikiem między tradycją i współczesnością.

Krzysztof Jakubowski
(Warszawa)